

A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései

KRONOSZ KIADÓ

A szovjet típusú rendszer
időszakának vitatott kérdései

A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései

Szerkesztette

RAINER M. JÁNOS

Kronosz Kiadó

Pécs, 2022

A Magyar Tudományos Akadémia II., Filozófiai
és Történettudományok Osztálya által
2021. október 18–19-én rendezett,
A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései
című konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2022-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

print ISBN 978-615-6339-43-0

pdf ISBN 978-615-6339-44-7

© Szerzők, 2022

© Szerkesztő, 2022

© Kronosz Könyvkiadó Kft., 2022

Tartalom

LAMM VANDA: Köszöntő	9
----------------------------	---

TÁRSADALOM ÉS TÁRSADALOMPOLITIKA

▪ Bevezető előadás

VALUCH TIBOR: Szovjetizált/totalizált – atomizált/fragmentált – alkalmazkodó? A társadalmi változások értelmezési lehetőségei és kérdései az államszocialista korszakban	13
--	----

▪ Felkért hozzászólások

SZILÁGYI ZSOLT: Egy szemléletmód fontosságáról: a „társadalom térbeliségéről”	34
---	----

Ö. KOVÁCS JÓZSEF: Hiányaink. A magyar kommunista diktatúra, a rendi államszocializmus és a színlelt szocializmus társadalomtörténeti nézőpontjai	38
--	----

KELLER MÁRKUS: Periodizáció, összehasonlítás, perspektíva. Szempontok a magyar társadalom történetének megértéséhez	50
---	----

IPAROSÍTÁS, AGRÁRIUM, REFORM

▪ Bevezető előadás

TOMKA BÉLA: Magyarország 1945 utáni gazdaságtörténetének kutatása: eredmények és lehetséges irányok	59
---	----

▪ Felkért hozzászólások

GERMUSKA PÁL: Milyen sikerek, milyen áron?	75
--	----

VARGA ZSUZSANNA: „Zárszámadás”. A szocialista mezőgazdaság kutatásának elmúlt három évtizedéről	80
---	----

PAPP ISTVÁN: A megíratlan történet: a magyar parasztság eltűnése	88
--	----

KULTÚRA ÉS MŰVELŐDÉS

■ Bevezető előadás

GYÖRGY PÉTER: A kádárizmus kultúrája – Kádár nélkül 97

■ Felkért hozzászólások

VARGA BALÁZS: Emberek, művek, rendszerek 123

BALOGH MARGIT: A Kádár-korszak egyházpolitikai
jellegzetességeiről 131

STANDEISKY ÉVA: Ideológia és kultúráirányítás
1945 és 1989 között 143

A POLITIKAI RENDSZER JELLEGE

■ Bevezető előadás

GYARMATI GYÖRGY: Csengőfrász – kádárkolbász – Kádár-kocka.
A pártállam Janus-arcú magyar modellje 153

■ Felkért hozzászólások

PETŐ ANDREA: Ami a politikai rendszerjelleg elemzéséből
kimaradt 184

CSIZMADIA ERVIN: A Kádár-rendszer természetéről
és megközelítéséről. Politikatudományi nézőpont 190

FÖLDVÁRYNÉ KISS RÉKA: Folytonosság és/vagy megszakítottság?
Megjegyzések a kádári berendezkedés kérdéséhez 199

MAGYARORSZÁG ÉS A NEMZETKÖZI POLITIKA

■ Bevezető előadás

BÉKÉS CSABA: Magyarország és a nemzetközi politika,
1945–1991. Problémák, vitakérdések, új megközelítések 211

■ Felkért hozzászólások

BÁRDI NÁNDOR: Szétfejlődő nemzet? Korreferátum
a határzónából 228

BARÁTH MAGDOLNA: A szovjetizáció kérdéséhez 243

MITROVITS MIKLÓS: Szovjetizáció, szétfejlődés,
Brezsnyev-doktrína 249

OKTATÁS- ÉS TUDOMÁNY(POLITIKA)■ *Bevezető előadás*

PRITZ PÁL: Tudomány/politika a szovjet korszakban 263

■ *Felkért hozzászólások*SZABOLCS ÉVA: Kutatások a pedagógia mint tudomány
1950-es évekbeli helyzetéről ..... 272SZABÓ ZOLTÁN András: A *Magyar Pedagógia* című folyóirat
mennyiségi és tartalmi változásai az 1961 utáni
időszakban – megközelítési lehetőségek ..... 276TAKÁCS RÓBERT: A tudomány- és oktatáspolitikai tendenciái
1945 és 1990 között ..... 282**KÁDÁR: JÁNOS, -RENDSZER, -KORSZAK, -IZMUS?**■ *Bevezető előadás*

FÖLDES GYÖRGY: Kádár János – kora, rendszere, ideológiája 293

■ *Felkért hozzászólások*

TABAJDI GÁBOR: Kádárizmus mint kutatási projekt 302

MAJTÉNYI GYÖRGY: A totalitarizmuson innen és túl.
Megjegyzések a Kádár-korszak társadalmának
a vizsgálatához 308

HORVÁTH SÁNDOR: Kádárizmus: a magyar másság története 323

ZÁRSZÓ

KALMÁR MELINDA: Nyitott kérdések, plurális válaszok 331

A kötet szerzői 345

Köszöntő

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Kedves Kollégák!

Engedjék meg, hogy tisztelettel köszöntsem Önöket a Magyar Tudományos Akadémia nevében Akadémiánk Filozófiai és Történettudományok Osztályának tudományos konferenciáján, amely hazánk 20. századi történelmének majd fél évszázadával, a szovjet típusú rendszer évtizedeivel foglalkozik.

Ez a rendezvény bizonyos mértékben folytatása az egy évvel ezelőtt megtartott, a Horthy-korszakról szóló, nagy érdeklődés mellett lezajlott konferenciának, amelynek anyaga a Kossuth Kiadó gondozásában könyvalakban is megjelent.

Jelen tanácskozás 45 év történéseit fogja át, a korszakkal kapcsolatos problémákra, vitakérdésekre koncentrálna. 45 év igen hosszú időszak egy ember, de egy állam életében is. A magyarországi szovjet típusú rendszer évtizedei több korszakra oszthatók. Kétségtelenül voltak nyugodtabb, békésebb évek, amikor az ország, a lakosság gyarapodott és széles tömegek összehasonlíthatatlanul jobban éltek, mint a háborút megelőző időszakban; külön kérdés az, hogy ennek mi volt az ára és a forrása.

Mindez azonban nem feledtetheti azt, hogy Magyarországon a szovjet típusú rendszer kiépítése és megszilárdítása olyan időszakban történt, amikor Európa nyugati felében egymás után fogadtak el demokratikus és jogállami követelményeknek megfelelő alkotmányokat, és 1950. november 4-én az Európa Tanács akkori tagállamai aláírták az első átfogó, az emberi jogokról és alapvető szabadságokról szóló nemzetközi szerződést, közismert nevén az *Emberi Jogok Európai Egyezményét*, amely egyben az első emberi jogi nemzetközi bírói fórum felállításáról is rendelkezett. Nálunk azonban ekkoriban az *Emberi Jogok Európai Egyezményében* lefektetett szabadságjogok legtöbbször nap

nap után megsértették. Az elkeseredés egy forradalomhoz vezetett, amelyet idegen állam hadserege leverte és szörnyű megtorlás következett. S akkor, amikor Európa szerencsésebb felében a halálbüntetés betiltásán fáradoztak, nálunk politikai perekben naponta születtek halálos ítéletek és folytak a kivégzések. A békésnek tűnő években ha meg is szüntek a kivégzések, sajnó az emberi jogi jogsértések mindennaposak voltak, s ezeket valójában a hivatalos állami politika rangjára emelték.

A mai tanácskozáson a tudomány művelői, amint az a programból kitűnik, külön panelekben főbb témakörök köré csoportosítva tárgyalnak társadalmopolitikai, nemzetközi politikai kérdéseket, az iparral, a mezőgazdasággal, a kultúrával, a művelődéssel, az oktatással, a tudománypolitikával összefüggő problémákat, s természetesen a korszak több mint háromnegyedét kitevő ún. Kádár-korszak megítélésével kapcsolatos vitakérdéseket.

Ez a rendezvény a tudomány művelőinek és Akadémiánknak azt a törekvését jelzi, hogy a közelmúlt történelmét 30 év távlatából tudományosan és előítéletektől mentesen dolgozzuk fel, hozzásegítve ezzel a magyar társadalmat nemcsak ahhoz, hogy múltunkat józanul ítélje meg, hanem ahhoz is, hogy ne féljen szembenézni olyan tényekkel és eseményekkel, amelyeket adott esetben a hatalom képviselői szeretnének szőnyeg alá söpörni, legyen az az ügynökakták nyilvánosságra hozatalának kérdése, vagy pedig a megszállók által a polgári lakossággal szemben elkövetett bűncselekmények ügye. A társadalomnak ily módon való tájékoztatása tudományos közösségünk feladata és kötelessége.

A szervezők munkáját dicséri a gazdag program, s az, hogy a rendezvény szekcióiban szekcióelnökként, előadóként, korreferensként a korszakkal foglalkozó történészek és társadalomtudósok legkiválóbbjai vállalták a közreműködést, ami egyben arra is utal, hogy a korszak iránt igen nagy a szakmai érdeklődés.

Minden bizonnyal a mostani konferencia továbbgondolkodásra fog ösztönözni, a szakmai diskurzus folytatódni fog, és ezt a rendezvényt még további hasonlóké fogják követni.

Sikeres konferenciát és eredményes tanácskozást kívánok!

Lamm Vanda

A kötet szerzői

- BALOGH MARGIT az MTA doktora, az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa
- BARÁTH MAGDOLNA PhD, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára osztályvezetője
- BÁRDI NÁNDOR PhD, az ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete osztályvezetője, tudományos főmunkatárs
- BÉKÉS CSABA az MTA doktora, a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Tanszékének egyetemi tanára, az ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének kutatóprofesszora.
- CSIZMADIA ERVIN PhD, az ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének tudományos főmunkatársa
- FÖLDES GYÖRGY az MTA doktora, a Politikatörténelmi Intézet ny. főigazgatója
- FÖLDVÁRYNÉ KISS RÉKA PhD, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnöke
- GERMUSKA PÁL az MTA doktora, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára főigazgatóhelyettese
- GYARMATI GYÖRGY az MTA doktora, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára ny. főigazgatója
- GYÖRGY PÉTER az MTA doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Művészetelméleti és Médiakutatási Intézetének igazgatója, a Média és Kommunikáció Tanszék egyetemi tanára

HORVÁTH SÁNDOR	PhD, az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének osztályvezetője, tudományos főmunkatársa
KALMÁR MELINDA	PhD, a Szegedi Tudományegyetem Jelenkortörténeti Tanszékének tudományos főmunkatársa
KELLER MÁRKUS	PhD, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Összehasonlító Történeti Szociológiai Tanszékének vezetője, egyetemi docens
LAMM VANDA	az MTA rendes tagja, az ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet ny. egyetemi tanára, az MTA alelnöke
MAJTÉNYI GYÖRGY	PhD, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára főlevéltárosa, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem főiskolai tanára
MITROVITS MIKLÓS	PhD, az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa
PAPP ISTVÁN	PhD, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Tudományos Főosztályának vezetője
PETŐ ANDREA	az MTA doktora, a Central European University Department of Gender Studies egyetemi tanára
PRITZ PÁL	a történelemtudományok doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszékének magántanára
STANDEISKY ÉVA	az MTA doktora, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara ny. egyetemi docense
SZABÓ ZOLTÁN ANDRÁS	az Eötvös Loránd Tudományegyetem Neveléstudományi Intézete egyetemi adjunktusa
SZABOLCS ÉVA	PhD, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Intézete ny. egyetemi tanára
SZILÁGYI ZSOLT	PhD, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézetének adjunktusa

- TABAJDI GÁBOR PhD, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatala tudományos kutatója
- TAKÁCS RÓBERT PhD, a Politikatörténeti Intézet tudományos munkatársa
- TOMKA BÉLA az MTA doktora, a Szegedi Tudományegyetem Történelmi Intézet Jelenkortörténeti Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára, a Jelenkortörténeti és Összehasonlító Történettudományi Doktori Program vezetője, az MTA–SZTE–ELTE Globalizációtörténeti Kutatócsoport vezetője
- VALUCH TIBOR az MTA doktora, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Intézete egyetemi tanára, az ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet tudományos tanácsadója
- VARGA BALÁZS PhD, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Művészetelméleti és Médiakutatási Intézete Filmtudomány Tanszékének docense
- VARGA ZSUZSANNA az MTA doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézet Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék egyetemi tanára

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetőek, olvashatók és kereshetőek
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu

adatbázisban

Kiadja a Kronosz Könyvkiadó Kft.
Felelős kiadó a Kronosz Kiadó ügyvezetője
Felelős szerkesztő: Erőss Zsolt

Olvasószerkesztő: Bellus Ibolya

www.kronoszkiado.hu